

 Hogeschool van Amsterdam

Op weg naar het hbo

Havo-leerlingen en mbo-studenten over de overstap naar het hbo:
overwegingen, verwachtingen en ondersteuningsbehoeften

© Lectoraat Beroepsonderwijs, 2018
Louise Elffers & Miranda Vervoort

Aanleiding voor dit onderzoek

Elk jaar maken tienduizenden havo-leerlingen en mbo-studenten de overstap naar het hbo. Samen vormen deze twee groepen de hoofdmoot van de studentenpopulatie van het hbo: zo'n 43% van de eerstejaars hbo-studenten stroomt in vanuit het havo en zo'n 32% komt uit het mbo.

Voor havisten is de overstap naar het hbo de meest voor de hand liggende route, die zo'n 85% van de gediplomeerde havisten direct na het behalen van het havo-diploma volgt. Het hbo vormt voor deze leerlingen de eerste stap na het voortgezet onderwijs, waarbij ze voor het eerst een specifieke opleidingskeuze moeten maken. Het havo fungeert voor hen als opstap naar het hbo, zowel wat betreft de ontwikkeling van kennis en vaardigheden die nodig zijn om succesvol te studeren in het hbo, als wat betreft de voorbereiding op de keuze voor een hbo-opleiding.

Voor het mbo is het beeld iets anders. Anders dan havisten kiezen de meeste (47%) mbo-4-gediplomeerden ervoor om na afronding van hun opleiding te gaan werken. Het mbo leidt daarmee in eerste instantie op voor de arbeidsmarkt. Een aanzienlijk deel (42%) van de mbo-gediplomeerden op niveau 4 kiest er echter voor om door te studeren in het hbo. Het mbo vervult voor deze studenten dus evenzeer een functie als opstap naar het hbo. Voor deze studenten vormt de overstap naar het hbo de tweede keer – of als ze eerder mbo-opleidingen stapelden zelfs de derde of vierde keer – dat zij een opleidingskeuze maken na het voortgezet onderwijs.

De overstap naar het hbo is voor veel studenten lastig. Ze moeten wennen aan de nieuwe onderwijsomgeving, het niveau en de manier van werken, en ze komen er soms achter dat de gekozen opleiding toch minder goed bij ze past dan vooraf gedacht. Voor mbo'ers lijkt de overstap vaker moeizaam te verlopen dan voor havisten: mbo'ers vallen in het eerste jaar vaker uit (20% uitval) dan havisten (12% uitval).

Een belangrijke vraag voor havo- en mbo-instellingen, maar ook voor het hbo zelf, is wat zij kunnen doen om leerlingen en studenten optimaal voor te bereiden op de overstap naar het hbo. Daarvoor is het nodig beter zicht te krijgen op de overwegingen van havisten en mbo'ers om wel of niet door te studeren in het hbo, op de verwachtingen die ze hebben van het verloop van hun overstap naar het hbo, en op hun ondersteuningsbehoeften bij het maken van de overstap.

In dit onderzoek wordt een beeld geschetst van de overwegingen, verwachtingen en ondersteuningsbehoeften van laatstejaars havisten en mbo-4-studenten voorafgaand aan hun overstap naar het hbo. Daarbij wordt telkens getoetst op welke punten deze twee groepen van elkaar verschillen. Havisten en mbo'ers verschillen echter ook op een aantal andere aspecten dan hun vooropleiding, en die verschillen kunnen eveneens van invloed zijn op het verloop van de overstap naar het hbo. Zo zijn mbo-studenten vaker dan havisten afkomstig uit gezinnen met een migratie-achtergrond, en ook hebben ze vaker ouders die zelf geen hoger onderwijs hebben gevolgd. Dit zijn twee kenmerken die samenhangen met een verhoogd risico op uitval in het hbo. Het is daarom van belang te toetsen in hoeverre de gevonden verschillen zijn toe te schrijven aan een verschil in onderwijsachtergrond of aan een verschil in thuisachtergrond.

Dit onderzoek is tot stand gekomen in samenwerking met de onderwijsinstellingen die vertegenwoordigd zijn in de programmaraad van het Lectoraat Beroepsonderwijs van de Hogeschool van Amsterdam. Het Lectoraat Beroepsonderwijs onderzoekt kansrijke schoolloopbanen in en op weg naar het hbo. De programmaraad van het lectoraat is een netwerk van bestuurders van vo-, mbo- en hbo-instellingen in de metropoolregio Amsterdam. In de programmaraad worden actuele onderwijsvraagstukken in de regio besproken, waarbij wensen en mogelijkheden voor kennisontwikkeling worden verkend en geagendeerd. Een van die wensen was om beter zicht te krijgen op de ervaringen van leerlingen en studenten in aanloop naar hun overstap naar het hbo. Dit eindrapport vormt – tezamen met de individuele schoolrapportages met de eigen schoolresultaten voor de deelnemende scholen – het resultaat van het onderzoek dat daarop gezamenlijk is geïnitieerd, ontwikkeld en uitgevoerd. In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek op een rijtje gezet, opdat deze als input kunnen worden gebruikt om samen verder na te denken over de wijze waarop aankomend hbo-studenten zo goed mogelijk kunnen worden voorbereid en begeleid in aanloop naar hun overstap naar het hbo.

De hierboven aangehaalde cijfers zijn gebaseerd op:

- CBS (2018). <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/04/minder-mbo-ers-naar-hbo-in-afgelopen-decennium>
- Inspectie van het Onderwijs (2018). <https://www.onderwijsinspectie.nl/actueel/nieuws/2018/06/28/studentenstromen-hoger-onderwijs-in-beeld>
- Vereniging Hogescholen (2018). <https://www.vereniginghogescholen.nl/kennisbank/feiten-en-cijfers/artikelen/instroom-inschrijvingen-en-diploma-s>

Opzet van het onderzoek en rapport

Survey

In het voorjaar van 2017 is een survey uitgezet in het laatste jaar van het havo en mbo-4 in de metropoolregio Amsterdam. Betrokken instellingen kozen zelf welke locaties, opleidingen of klassen zij lieten participeren in het onderzoek. Het onderzoek heeft daarmee een verkennend karakter, en biedt geen volledige representatie van de totale populatie havisten en mbo-4-studenten in de regio.

Vragenlijsten werden door mentoren klassikaal afgenomen in de les. Er hebben in totaal 164 havo-leerlingen van 3 havo-scholen en 226 mbo-studenten van 3 roc's meegedaan aan het onderzoek. Van de havo-respondenten had 30% een migratie-achtergrond (met name een Turkse of Marokkaanse achtergrond) en van de mbo-respondenten was dat voor 40% het geval (idem). Van 30% van de havo-respondenten heeft geen van beide ouders een opleiding in het hoger onderwijs gevolgd, waarmee deze respondenten na de overstap naar het hbo zogeheten eerstegeneratie-studenten in het hoger onderwijs zullen zijn. Onder de mbo-respondenten geldt dit voor 45% van de studenten.

De vragenlijst bestond uit vier inhoudelijke onderdelen, die tevens worden gehanteerd als indeling van dit verdere rapport:

- Overwegingen om wel of niet te gaan studeren in het hbo
- Overwegingen bij de opleidingskeuze in het hbo
- Verwachtingen van het verloop van de overstap naar het hbo
- Ervaren en gewenste ondersteuning bij de overstap naar het hbo

Analyses

Voor elk onderdeel is geanalyseerd op welke items significante verschillen worden vastgesteld tussen havisten en mbo-studenten. Bij het vaststellen van verschillen tussen havisten en mbo-studenten is gecontroleerd voor sekse, migratie-achtergrond (i.e. Turks, Marokkaans, Surinaams, Antilliaans, anders) en eerstegeneratie-status (i.e. geen van beide ouders heeft hoger onderwijs gevolgd). Deze analyses brachten tevens naar voren of deze achtergrondkenmerken zelf tot significante verschillen leiden op de verschillende items.

Het onderzoek is uitgevoerd onder verschillende scholen, de respondenten volgen onderwijs in verschillende profielen (havo) of opleidingen in verschillende sectoren (mbo), en ze stromen door naar verschillende opleidingssectoren in het hbo. Er is daarom getoetst in hoeverre een uitsplitsing naar deze factoren nuttig of noodzakelijk is in de rapportage:

- Er zijn weinig verschillen in de scores tussen de verschillende havo-scholen. Er treden iets vaker verschillen op tussen de verschillende mbo-instellingen, die overigens in veel gevallen overlappen met gevonden verschillen tussen opleidingssectoren (zie de volgende bullet). Omdat de deelnemende scholen niet gericht als object van onderzoek zijn geselecteerd en dus ook niet bij naam worden genoemd, is ervoor gekozen in deze rapportage geen uitsplitsingen op schoolniveau te presenteren. Alle deelnemende scholen hebben een eigen schoolrapportage ontvangen waarin de resultaten van de eigen school zijn weergegeven, afgezet tegen de totaalscores, waarbij de scores nader zijn uitgesplitst naar locaties of klassen.
- Voor het havo is getoetst of er sprake is van verschillen tussen profielen. Er werden op slechts 2 individuele items significante verschillen gevonden. Deze worden in de rapportage vermeld. Voor het mbo zijn analyses uitgevoerd naar opleidingssector. Ook hierin werden enkele significante verschillen gevonden, die eveneens worden gerapporteerd. Omdat het in beide gevallen slechts om een klein aantal verschillen gaat, worden in deze rapportage buiten de betreffende items geen uitsplitsingen naar profiel of opleidingssector gepresenteerd.
- Voor de overstap naar het hbo is van belang naar welke opleidingssector leerlingen of studenten doorstromen. In het geval van verwante doorstroom, dat wil zeggen doorstroom naar een opleiding in dezelfde sector (b.v. techniek → techniek), is de inhoudelijke aansluiting tussen vooropleiding en vervolgonderwijs vaak sterker waardoor de overstap gemakkelijker kan verlopen dan in het geval van niet-verwante doorstroom. Er is daarom getoetst of er onderscheid kon worden gemaakt naar verwante en niet-verwante doorstroom. Voor de mbo-respondenten bleek de (voorgenomen) doorstroom in de meeste gevallen tamelijk tot zeer verwant, en ook voor de havo-respondenten bleek – geredeneerd vanuit de profielen – sprake van voornamelijk verwante doorstroom. Een nader onderscheid naar verwante en niet-verwante doorstroom wordt daarom op basis van deze data niet gemaakt.
- Op de scores van mbo-respondenten in dit onderzoek is mogelijk van invloed of zij deelnemen aan een voorbereidingsprogramma gericht op doorstroom naar het hbo. Dit bleek voor slechts 40 respondenten het geval te zijn, waarbij in de meeste gevallen sprake was van het volgen van een versneld mbo-programma en niet zozeer van een programma dat

studenten gericht voorbereidt op de overstap naar het hbo. In dit onderzoek speelt deelname aan voorbereidingsprogramma's daarmee nog geen rol. Dit zal in de toekomst, met de invoering van de keuzedelen Voorbereiding hbo, anders zijn.¹

Rapportage

Dit rapport biedt een overzicht van de centrale bevindingen van dit onderzoek.² De bevindingen zijn voorafgaand aan deze schriftelijke rapportage in een bijeenkomst besproken in de programmaraad. Enkele reflecties op de bevindingen die in deze bespreking naar voren kwamen, zijn in dit rapport opgenomen. Hiermee wordt slechts getracht enige duiding aan de cijfers te geven (b.v. wat valt op, wat is in lijn of juist in tegenspraak met ander onderzoek, wat zouden we kunnen opmaken uit bepaalde bevindingen?), zonder daarmee te willen suggereren dat deze reflecties een beslissende duiding of 'sluitende verklaring' bieden voor de bevindingen in het onderzoek.

De hoofdstukken zijn ingedeeld langs de vier hoofdlijnen van de vragenlijst:

- Overwegingen om wel of niet te gaan studeren in het hbo
- Overwegingen bij de opleidingskeuze in het hbo
- Verwachtingen van het verloop van de overstap naar het hbo
- Ervaren en gewenste ondersteuning bij de overstap naar het hbo

In elk hoofdstuk worden allereerst de algehele uitkomsten en significante verschillen tussen mbo-studenten en havisten gerapporteerd. Wanneer de scores op een item niet worden uitgesplitst naar havo en mbo, betekent dit dat er geen significant verschil werd gevonden tussen deze twee groepen. Vervolgens wordt beschreven of, en zo ja welke, verschillen werden gevonden naar sekse, migratie-achtergrond en eerstegeneratie-status.

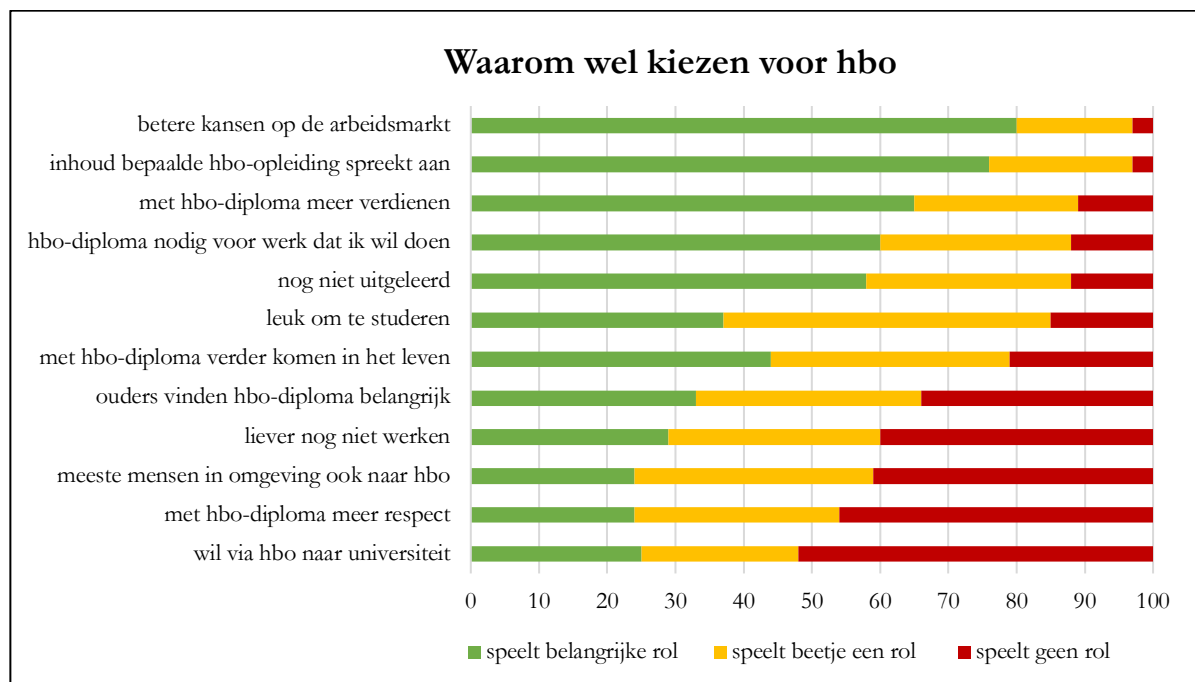
¹ Het lectoraat onderzoekt momenteel de ervaringen van deelnemers aan de keuzedelen, waarbij deels dezelfde vragen worden gesteld als aan de respondenten in dit onderzoek.

² Voor nadere (technische) informatie over het onderzoek, de survey of de analyses kan desgewenst contact worden opgenomen met de auteurs.

Overwegingen om wel of niet te gaan studeren in het hbo

Van de havo-respondenten geeft 70% aan dat zij na de zomer (vrijwel) zeker van plan zijn te gaan studeren in het hbo. Onder de mbo-respondenten geldt dit voor 67%. Deze percentages ontlopen elkaar minder dan de landelijke doorstroom-gegevens voor havisten (85% stroomt direct door naar het hbo) en mbo-4-studenten (42% stroomt direct door naar het hbo). Enerzijds zou dit verschil kunnen worden verklaard doordat er nog verschuivingen kunnen plaatsvinden in de groep die in het voorjaar van plan is naar het hbo te gaan en de groep die dat na de zomer uiteindelijk is gaan doen. Niet iedereen die het voornemen heeft om verder te gaan studeren zal dit daadwerkelijk doen. Anderzijds is een mogelijke verklaring voor dit verschil dat het doorstroompercentage van mbo naar hbo sterk kan verschillen per mbo-opleiding. Mogelijk zijn in dit onderzoek meer opleidingen vertegenwoordigd waarin een relatief groot aandeel van de studenten kiest voor doorstroom naar het hbo.

Aan de respondenten die (vrijwel) zeker willen gaan studeren in het hbo, is gevraagd welke overwegingen hierin een rol spelen.

Zowel inhoudelijke overwegingen als de arbeidsmarktperspectieven van hbo-gediplomeerden spelen een prominente rol in de keuze voor hbo. Keuzes die voortkomen uit inhoudelijke interesse in de opleiding of uit de wens zich verder te ontwikkelen, worden in de literatuur vaak

geschaard onder ‘intrinsieke motivatie’, waar motieven die gerelateerd zijn aan salaris en kansen op de arbeidsmarkt worden geschaard onder ‘extrinsieke motivatie’.³ Zowel intrinsieke als extrinsieke motieven spelen voor de respondenten in dit onderzoek een rol in de keuze voor het hbo.

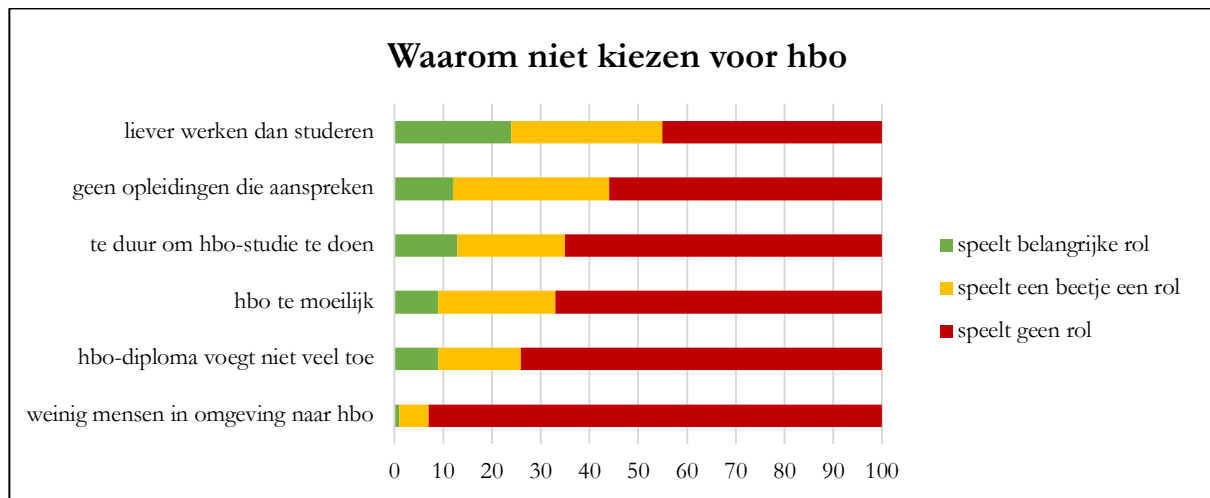
Bij controle voor vooropleiding, sekse, etniciteit en opleidingsniveau van de ouders, komen de volgende significante verschillen naar voren:

- Bij de keuze om te gaan studeren in het hbo speelt voor mbo-studenten vaker mee dat zij nog niet willen gaan werken dan voor havisten. Dit verschil kan vermoedelijk verklaard worden doordat gaan werken voor mbo’ers – meer dan voor havisten – een reële optie is, waardoor de afweging om wel of niet te gaan werken een sterkere rol kan spelen voor deze studenten. Dit motief blijkt voor mbo-studenten in de sector marketing & communicatie vaker een rol te spelen, terwijl dit voor studenten juridisch & secretariael juist minder vaak een rol speelt.
- Bij de keuze om te gaan studeren in het hbo speelt voor studenten met een migratie-achtergrond en bij havisten vaker mee dat hun ouders of verzorgers het belangrijk vinden dat zij een hbo-diploma behalen. De eerste bevinding is in lijn met eerdere onderzoeken die het streven naar opwaartse sociale mobiliteit door middel van onderwijs onder gezinnen met een migratie-achtergrond beschrijven⁴. De tweede bevinding kan wellicht verklaard worden vanuit het gegeven dat voor havisten doorstroom naar het hbo vanzelfsprekender is dan voor mbo-studenten, waardoor ook vanuit ouders sterker gehecht wordt aan doorstroom naar het hbo onder havisten dan onder mbo’ers.
- De reden die voor de meeste respondenten een belangrijke rol speelt in de keuze om te gaan studeren in het hbo – de kansen op de arbeidsmarkt – blijkt voor mbo-studenten in de sectoren zorg & welzijn en onderwijs wat minder mee te spelen dan voor studenten in andere sectoren. Dit verschil heeft wellicht te maken met de baankansen in de verschillende sectoren op het moment van afname.

³ Zie ook: Vervoort, M. & Elffers, L. (2018). *Het achterblijvende studiesucces van mbo-instromers in het eerste jaar van het hbo: de rol van vaardigheden, leerstijl, studiekeuze en motivatie*. Tijdschrift voor Hoger Onderwijs. 36 (1).

⁴ Zie ook: Elffers, L. (2016). De beroepskolom als grootstedelijke emancipatiemachine. in: R. Fukkink & R. Oostdam, R. (red). *Onderwijs en opvoeding in een stedelijke context: van startbekwaam naar stadsbekwaam*. Bussum: Coutinho.

De leerlingen en studenten die (waarschijnlijk) niet gaan studeren in het hbo, is eveneens gevraagd welke overwegingen hierin een rol spelen.

Met name de keuze om te gaan werken speelt een rol in de keuze om niet naar het hbo te gaan. Opvallend is dat van alle andere genoemde redenen het merendeel van de respondenten aangeeft dat dit geen argument is in hun keuze om niet verder te willen studeren in het hbo.

Bij controle voor vooropleiding, sekse, migratie-achtergrond en eerstegeneratie-status komen de volgende significante verschillen naar voren:

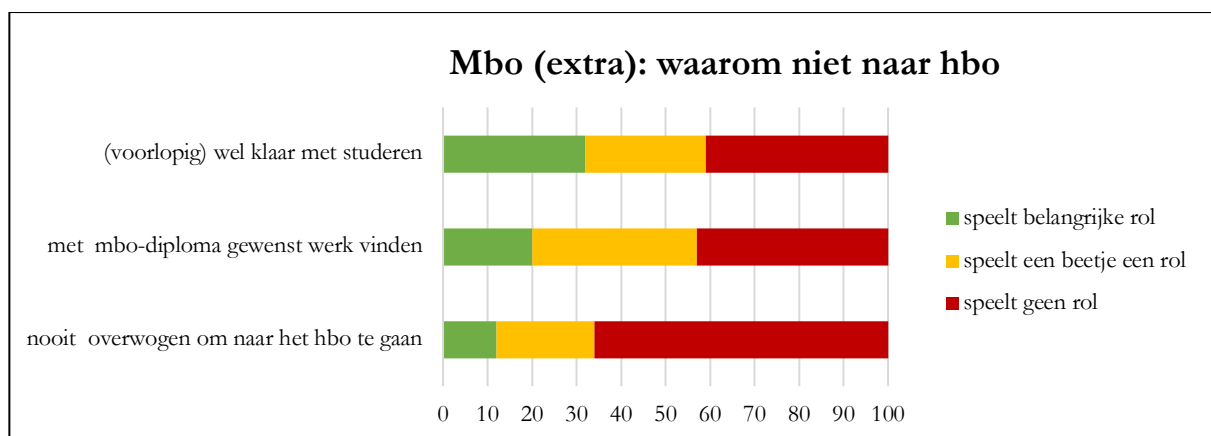
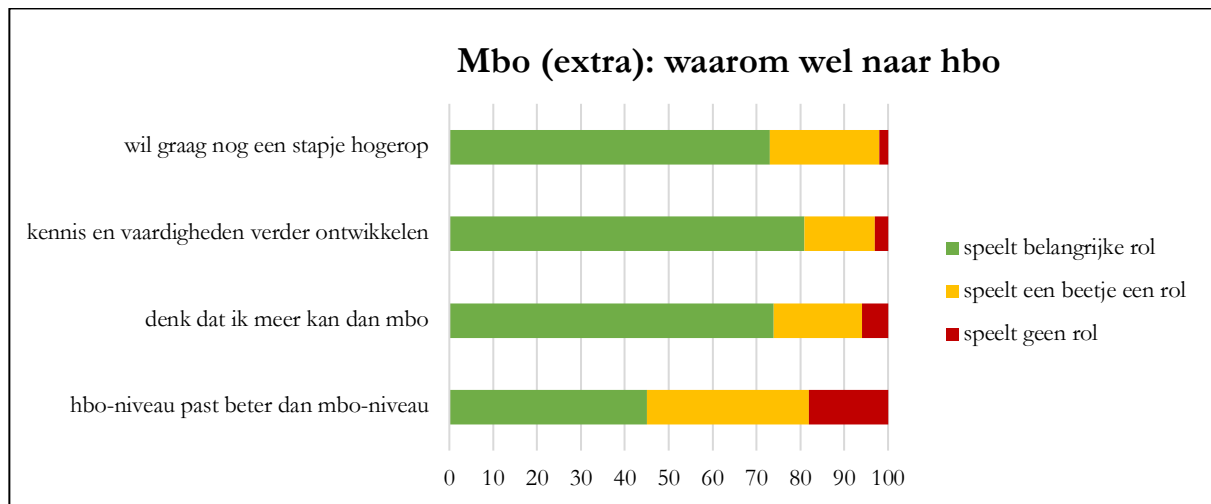
- Bij de keuze om niet te gaan studeren in het hbo speelt voor mbo-studenten vaker mee dat ze denken dat het hbo te moeilijk voor hen zal zijn. Een mogelijke verklaring voor dit verschil is dat mbo'ers in de meeste gevallen eerst het vmbo hebben gevolgd. Dat impliceert dat hun cognitieve capaciteiten bij de overgang naar het voortgezet onderwijs lager zijn ingeschaald dan die van havisten. Voor havisten is het hbo bovendien een vanzelfsprekend vervolg op hun gevolgde route in het voortgezet onderwijs. Het is vanuit dat perspectief minder verrassend dat mbo'ers vaker dan havisten inschatten dat het hbo-niveau (te) moeilijk voor ze is.
- Bij de keuze om niet te gaan studeren in het hbo speelt bij mbo-studenten en studenten met een migratie-achtergrond vaker mee dat het te duur is om een hbo-opleiding te volgen. Bij de interpretatie van dit verschil moet in overweging worden genomen dat ten tijde van de afname van de vragenlijsten het leenstelsel net was ingevoerd. In eerder onderzoek⁵ is reeds

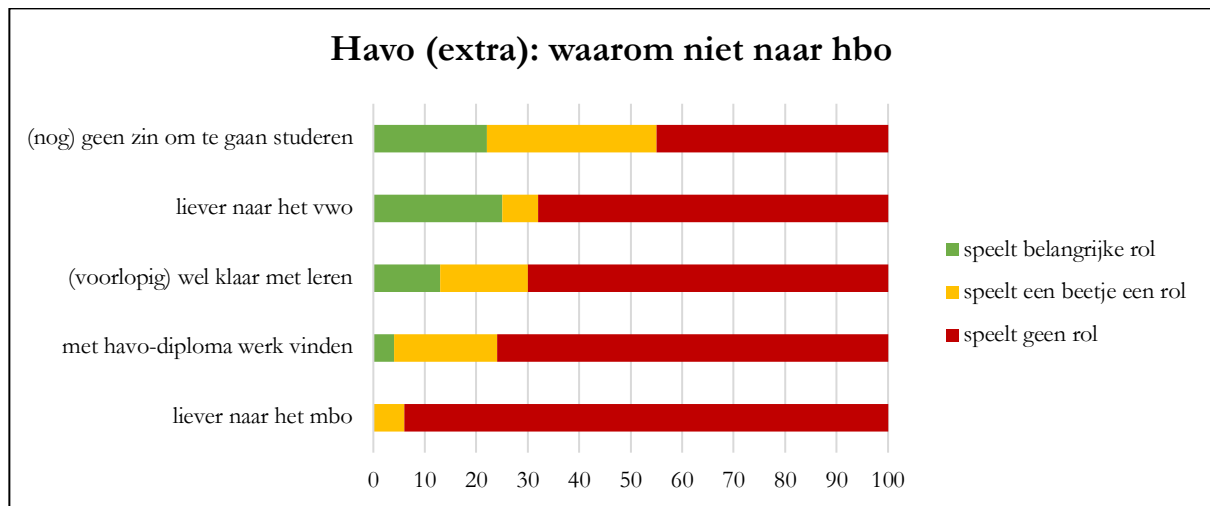
⁵ ResearchNed (2017). *Monitor Beleidsmaatregelen 2016-2017*. Nijmegen: ResearchNed.

aan het licht gekomen dat bepaalde studentgroepen zich hierdoor meer laten afschrikken dan andere.

- Bij de keuze om niet te gaan studeren in het hbo speelt voor eerstegeneratie-studenten vaker mee dat ze liever gaan werken dan studeren. De ouders van eerstegeneratie-studenten hebben zelf geen hoger onderwijs gevolgd. Het zou kunnen dat in deze gezinnen de meerwaarde van verder studeren niet altijd even sterk wordt gevoeld als in gezinnen van wie de ouders zelf wel hoger onderwijs hebben gevolgd. Anderzijds wordt in gezinnen met een migratie-achtergrond juist vaak nadruk gelegd op het belang van hoger onderwijs, zoals hierboven al werd beschreven. Studenten uit gezinnen met een migratie-achtergrond zijn vaker eerstegeneratie-studenten dan studenten uit niet-migrantengezinnen. Toch vinden we in dit onderzoek verschil tussen deze twee groepen: bij studenten uit gezinnen met een migratie-achtergrond speelt ouderlijke druk mee in de keuze om wél te gaan studeren in het hbo, eerstegeneratie-studenten verkiezen juist vaker de stap naar de arbeidsmarkt boven een studie in het hoger onderwijs.
- Voor havisten werd een verschil naar profiel gevonden in de mate waarin het niet kunnen vinden van een aansprekende vervolgopleiding meespeelt in hun keuze om niet naar het hbo door te stromen. Voor leerlingen met de profielen Natuur & Techniek en Natuur & Maatschappij speelt deze reden vaker mee dan voor leerlingen met de profielen Economie & Maatschappij en Cultuur en Maatschappij. Het lijkt er dus op dat leerlingen met een bèta-profiel wat minder tevreden zijn over het opleidingsaanbod in het hbo dan leerlingen met andere profielen.

In de vragenlijsten zijn ook enkele overwegingen gericht aan havisten dan wel mbo-studenten voorgelegd, die gerelateerd zijn aan hun specifieke schoolloopbaan.

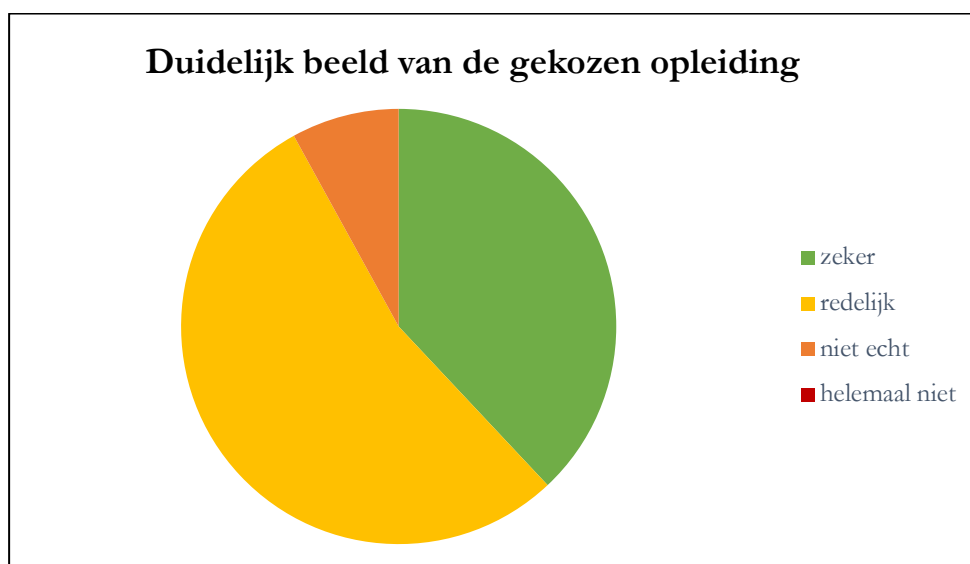
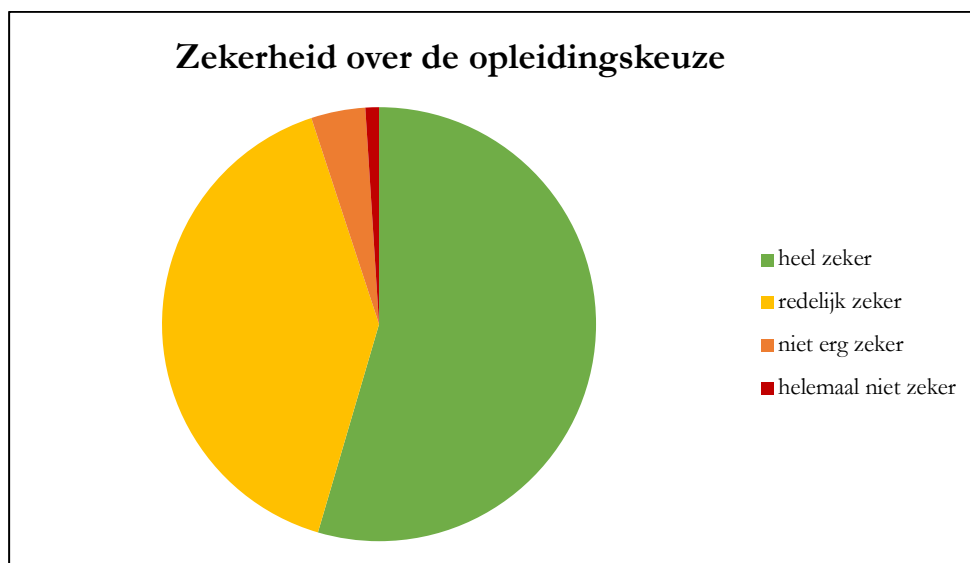
Het valt op dat mbo-studenten die door willen studeren in het hbo niet alleen opvallend vaak aangeven dat zij meer uit hun schoolloopbaan willen halen, maar ook dat zij denken dat het hbo beter past bij hun capaciteiten dan het mbo. Dit is een veelgehoord geluid onder mbo-studenten die doorstromen naar het hbo. Zij hebben vaak ervaren dat zij in het vmbo en mbo onder hun niveau moesten werken⁶. Voor de havisten lijkt, naast de voorkeur voor doorstroom naar het vwo, nog even niet willen studeren een veelvoorkomende reden om nu niet voor het hbo te kiezen. Vermoedelijk kiezen veel van deze respondenten ervoor om na een zogeheten ‘tussenjaar’ van reizen en/of werken alsnog te gaan studeren.

⁶ Zie ook:

- Broek, A. van den, Elffers, L., Braam, C. & Warps, J. (2017). *StudentLab doorstroom mbo-hbo*. Nijmegen / Amsterdam: ResearchNed / Hogeschool van Amsterdam / Kennisland.
- Elffers, L. (2018). *De bijlesgeneratie. Opkomst van de onderwijscompetitie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Overwegingen bij de opleidingskeuze in het hbo

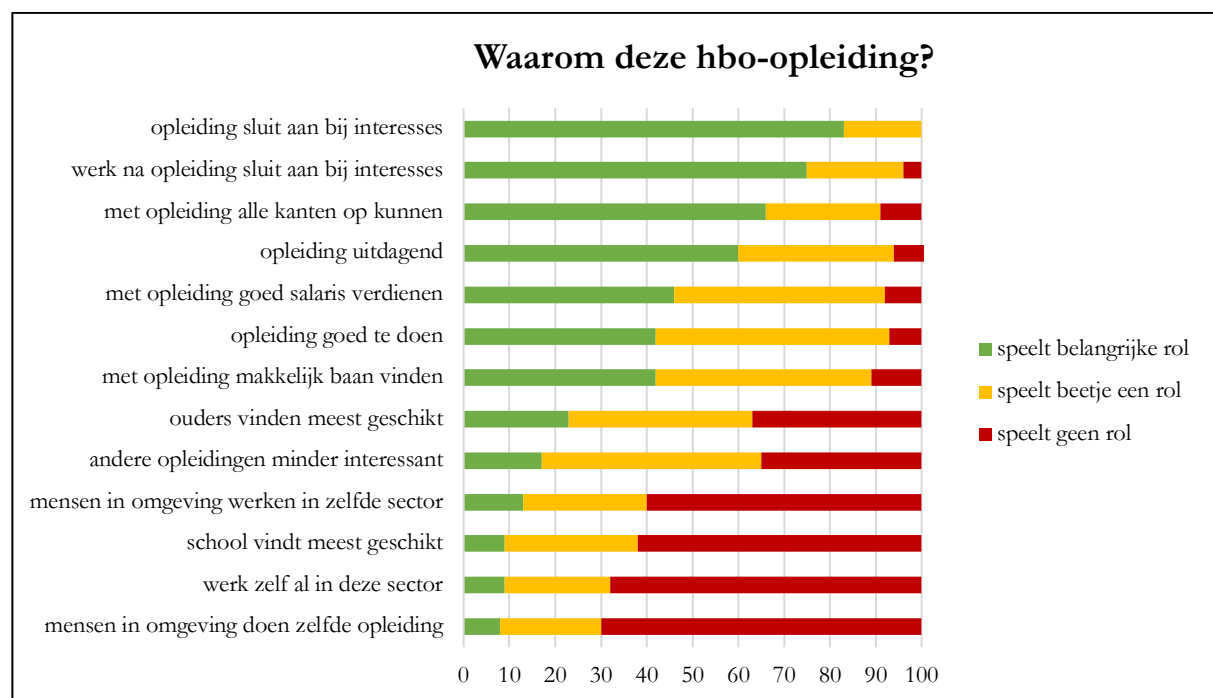
Op het moment van afname van de vragenlijst had 76% van de respondenten die aangeeft (vrijwel) zeker naar het hbo te gaan, een keuze voor een opleiding gemaakt, 17% twijfelt nog over de opleidingskeuze, en 7% weet nog helemaal niet welke opleiding hij of zij wil gaan volgen. Aan degenen die aangeven hun opleidingskeuze te hebben gemaakt, is gevraagd hoe zeker ze zijn van hun keuze en of ze denken dat ze een duidelijk beeld hebben van de betreffende opleiding.

De meeste respondenten zijn behoorlijk overtuigd van hun studiekeuze: ze weten waar ze aan beginnen en denken dat de gekozen opleiding de juiste keuze voor ze is. Voor mbo-studenten werden wel enkele verschillen gevonden naar opleidingssector: studenten in de sectoren zorg &

welzijn en onderwijs hebben het vaakste (87%) een definitieve keuze gemaakt op het moment van afname, terwijl 20% van de mbo-respondenten met een juridisch of secretariële opleiding aangeeft nog helemaal niet te weten welke opleiding ze willen gaan doen. Mogelijk speelt een verschil in inhoudelijke aansluiting tussen mbo- en hbo-opleidingen in de betreffende sectoren een rol in deze verschillen.

Aan de respondenten die hun opleidingskeuze hadden gemaakt is gevraagd naar de overwegingen om voor de betreffende opleiding te kiezen.

Met name inhoudelijke interesse in de opleiding en het werk waarvoor wordt opgeleid speelt een belangrijke rol in de opleidingskeuze. Maar net als bij de keuze voor het hbo spelen ook de arbeidsmarktperspectieven in veel gevallen een rol bij de keuze voor een specifieke opleiding. Betrokkenen in de omgeving, zoals familie, school of anderen lijken over het algemeen minder bepalend voor de keuze voor een specifieke opleiding.

Bij controle voor vooropleiding, sekse, migratie-achtergrond en eerstegeneratie-status komen enkele significante verschillen naar voren:

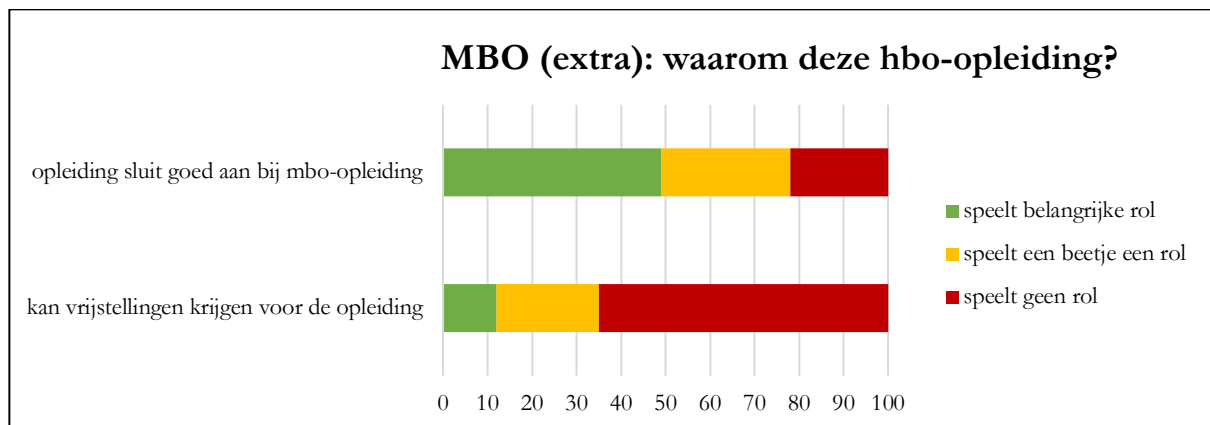
- Het salaris speelt vaker mee in de keuze voor een opleiding onder mannelijke studenten, studenten met een migratie-achtergrond en eerstegeneratie-studenten. Het baanperspectief speelt eveneens vaker mee in de keuze voor een opleiding onder mannelijke studenten en

studenten met een migratie-achtergrond. Zogeheten extrinsieke motieven spelen voor deze groepen studenten dus vaker mee in de keuze voor een opleiding dan voor andere studenten.

- Daarnaast werden enkele significante verschillen gevonden tussen mbo-studenten en havisten. Voor mbo-studenten speelt vaker mee in de opleidingskeuze dat:
 - Mensen in hun omgeving eenzelfde opleiding doen
 - Ze zelf al werkzaam zijn in de sector waarop de opleiding voorbereidt
 - Mensen in hun omgeving al werkzaam zijn in de betreffende sector
 - De opleiding uitdagend lijkt
 - Hun (huidige) school de opleiding het meest geschikt voor ze acht

Voor mbo-studenten speelt de omgeving, en met name de bekendheid in die omgeving met de opleiding en het werk waarvoor wordt opgeleid, dus vaker een rol dan voor havisten in de opleidingskeuze. Voor mbo-studenten in de sectoren zorg & welzijn, onderwijs, ict en techniek speelt in de opleidingskeuze vaker mee dat ze al werkzaam zijn in de sector waarop de hbo-opleiding voorbereidt dan voor mbo-studenten van andere opleidingssectoren.

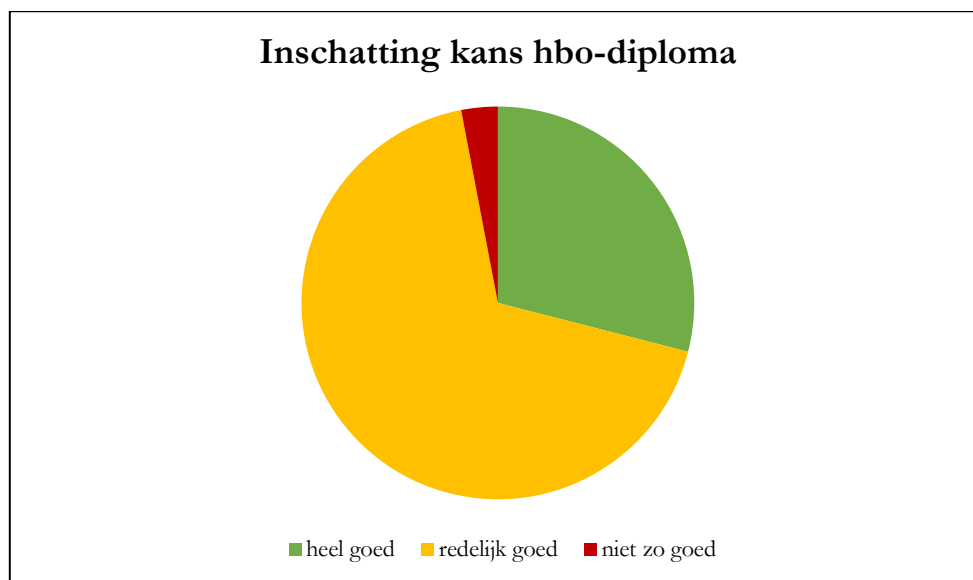
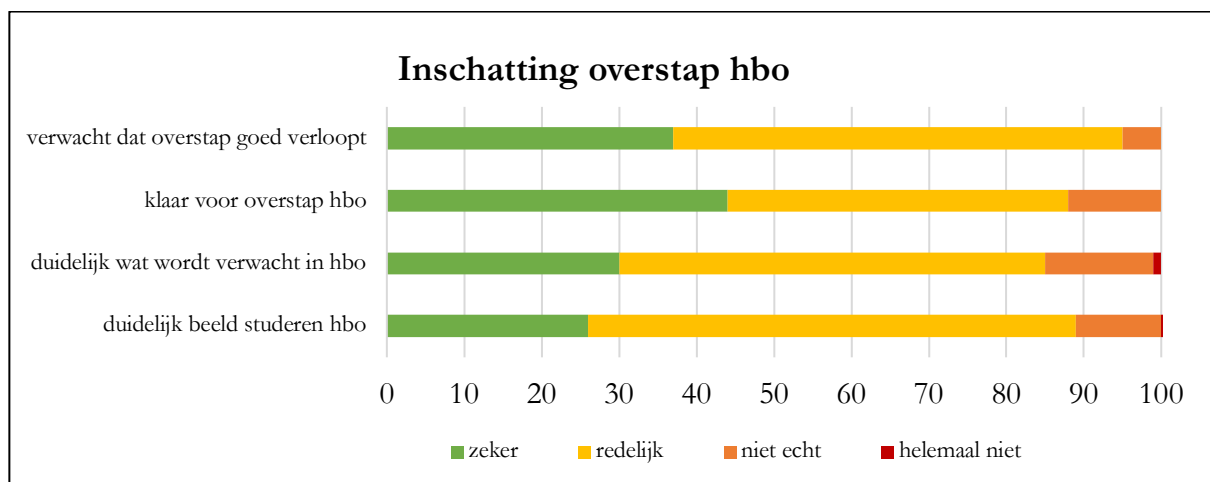
Omdat mbo-studenten al een beroepsopleiding hebben gevolgd, kan de mate waarin een hbo-opleiding op hun mbo-opleiding aansluit van invloed zijn op hun opleidingskeuze. Daarom zijn aan mbo-respondenten nog twee mogelijke redenen voorgelegd om voor een bepaalde hbo-opleiding te kiezen. De inhoudelijke aansluiting tussen de mbo- en hbo-opleiding speelt voor bijna de helft van de studenten een belangrijke rol in hun opleidingskeuze. Eventuele vrijstellingen spelen minder een rol.

Verwachtingen van het verloop van de overstap naar het hbo

Aan de respondenten die hebben aangegeven door te willen studeren in het hbo, is gevraagd naar hun verwachtingen van het verloop van de overstap. In het bijzonder is gevraagd welke verschillen zij verwachten tegen te komen in het hbo in vergelijking met hun huidige onderwijs, en of zij denken dat deze verschillen voor hen lastig zouden kunnen zijn of niet.

Algehele inschatting overstap naar het hbo

De meeste aankomend hbo-studenten lijken de overstap redelijk zelfverzekerd te maken, alhoewel 10 tot 15% van de respondenten zegt zich niet klaar te voelen en niet goed te weten wat ze kunnen verwachten van het hbo. Bij controle voor vooropleiding, sekse, migratie-achtergrond

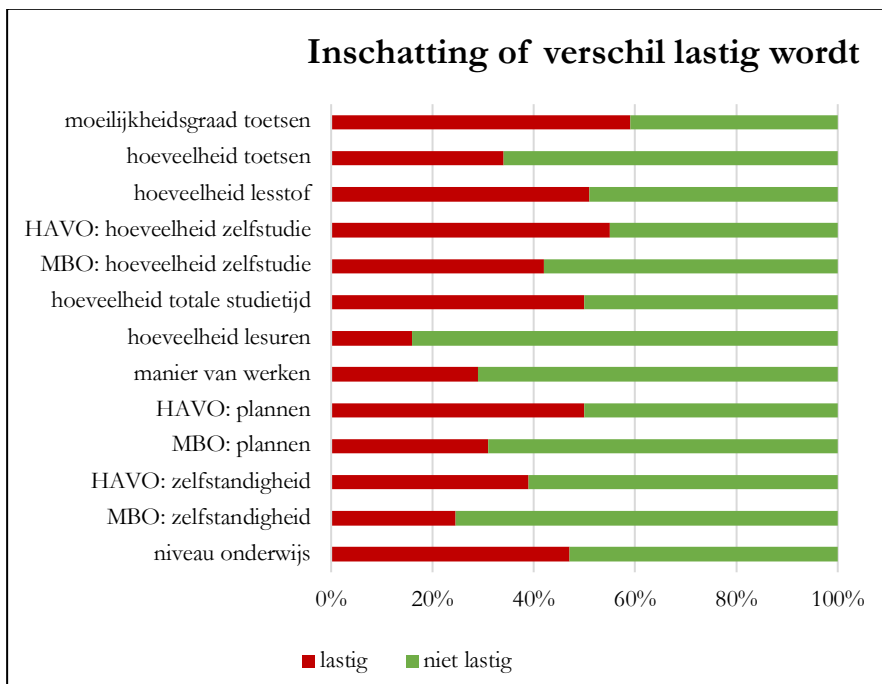
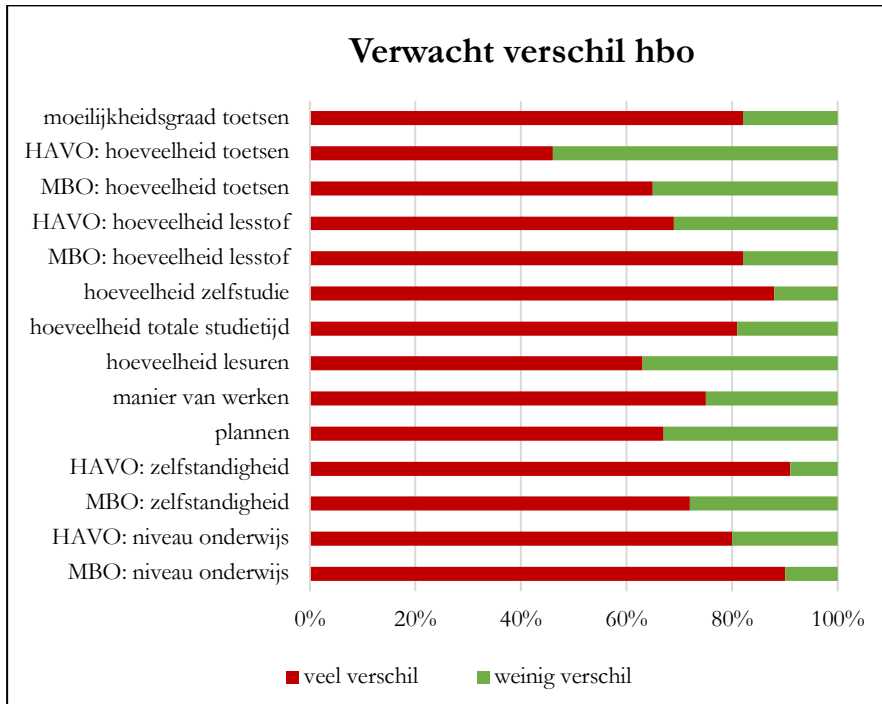
en eerstegeneratie-status, blijkt alleen sprake van significante verschillen tussen mannen en vrouwen: mannelijke studenten denken vaker dat ze niet klaar zijn voor de overstap en verwachten ook minder vaak dat de overstap goed zal verlopen. Deze inschatting komt overeen met de uitvalstatistieken in het hbo: mannen vallen inderdaad vaker uit in het hbo. Een interessante vraag is waarom mannelijke studenten zich bij voorbaat al minder sterk voelen staan. De bevindingen die in het volgende gedeelte worden gerapporteerd kunnen gedeeltelijk antwoord geven op die vraag.

Onder de mbo-respondenten werd een verschil gevonden tussen studenten van de verschillende opleidingssectoren wat betreft de duidelijkheid die zij ervaren over de verwachtingen van studenten in het hbo. Waar dit in de andere sectoren voor zo'n 75% van de studenten geldt, ervaart maar liefst 97% studenten die een mbo-opleiding volgen in de sector zorg & welzijn en onderwijs hierover voldoende duidelijkheid. Vermoedelijk komt dit verschil voort uit het verschil in opleidingskeuze tussen studenten van verschillende opleidingssectoren, en/of een verschil in de mate van aansluiting tussen de huidige mbo-opleiding en de gekozen hbo-opleiding.

Verwacht verschil tussen huidig onderwijs en hbo

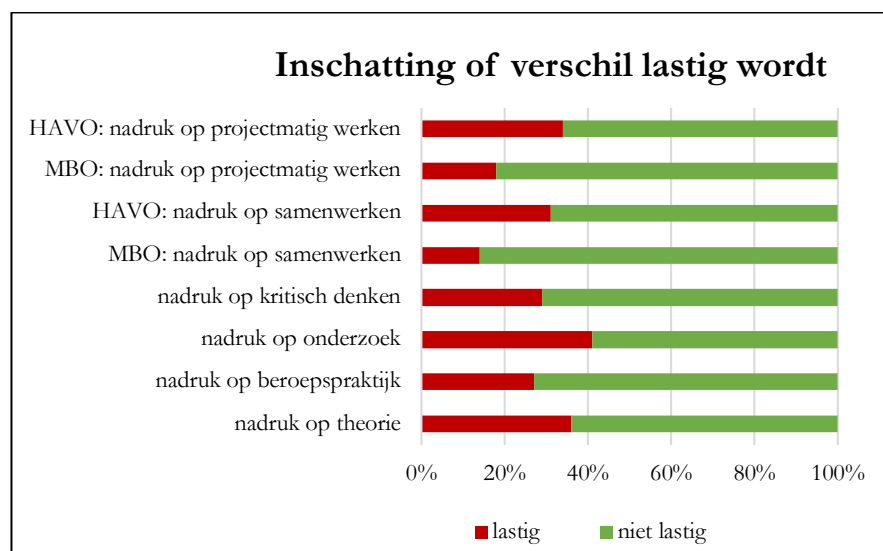
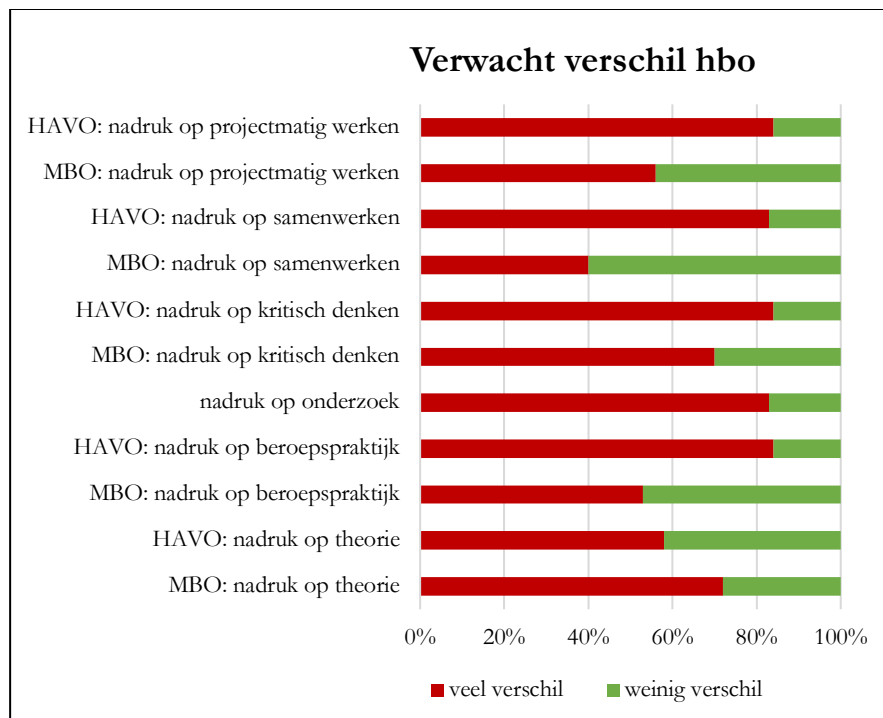
Respondenten is gevraagd van een groot aantal aspecten van onderwijs aan te geven of zij veel of weinig verschil verwachten tussen hun huidige onderwijs en het hbo. Vervolgens is gevraagd of zij verwachten dat dit verschil lastig voor ze zal worden of niet. Gezien het verschil in vooropleiding is het weinig verrassend dat in de analyses meerdere significante verschillen tussen mbo'ers en havisten naar voren kwamen. Deze zijn daarom direct in onderstaande grafieken weergegeven. Als er geen onderscheid naar havo of mbo wordt vermeld, dan was er geen sprake van een significant verschil tussen beide groepen op het betreffende item.

Om de grafieken leesbaar te houden zijn deze opgeknipt naar aspecten die betrekking hebben op de aard van het onderwijs, op de nadruk die op bepaalde zaken wordt gelegd in het hbo en op sociale aspecten van studeren. Daarbij wordt steeds in de bovenste grafiek weergegeven hoe groot het verwachte verschil is, en in de onderste grafiek in hoeverre dit volgens respondenten lastig zal zijn.

Mbo'ers verwachten over het algemeen meer verschil tussen hun huidige opleiding en het hbo dan havisten, met uitzondering van de mate van zelfstandigheid die van studenten wordt verwacht in het hbo. Voor zover de havo- en mbo-respondenten hierin al verschillen, verwachten mbo-studenten minder dan havisten dat de verschillen tussen het hbo en hun huidige opleiding lastig voor ze zullen zijn. Opvallend is dat mbo-studenten met betrekking tot de vereiste zelfstandigheid zowel minder verschillen verwachten tussen het hbo en mbo, als minder (aanpassings)problemen verwachten op dit punt. Eenmaal doorgestroomde mbo'ers in

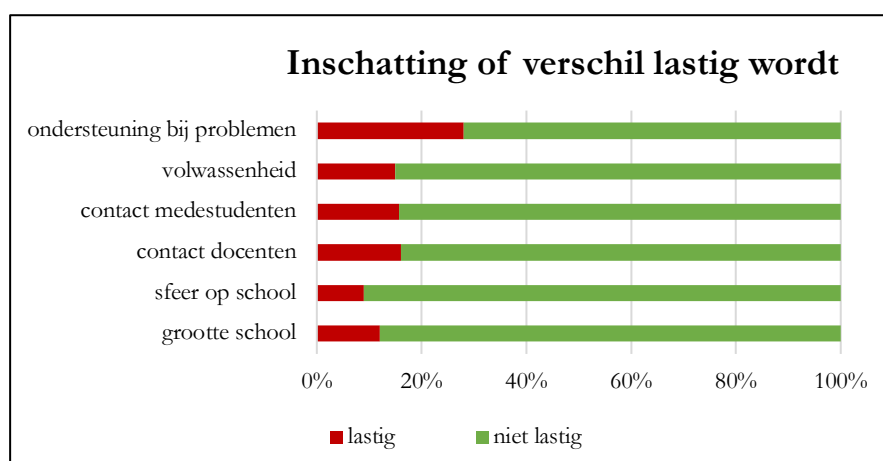
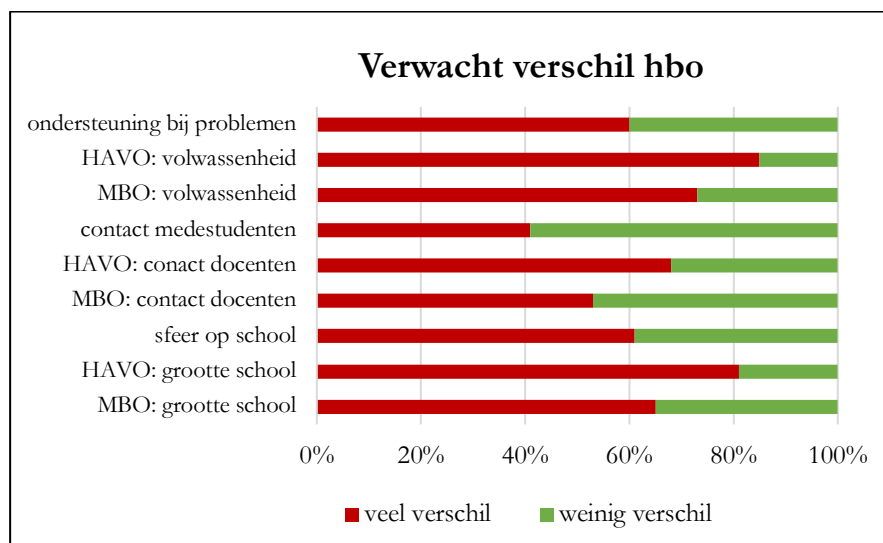
het hbo rapporteren echter vaak problemen op het gebied van genoemde zelfstandigheid.⁷ Het lijkt er dus op dat mbo-studenten die problemen van tevoren niet aan zien komen, en ze pas herkennen of ondervinden als ze eenmaal in het hbo studeren. Dit zou overigens ook gezegd kunnen worden over de vaardigheid om goed te kunnen plannen: mbo-respondenten in dit onderzoek verwachten in vergelijking met havisten minder vaak problemen op dit gebied, maar doorgestroomde mbo'ers in het hbo geven weldegelijk aan dat dit een struikelblok voor ze is.⁸

⁷ Broek, A. van den, Elffers, L., Braam, C. & Warps, J. (2017). *StudentLab doorstroom mbo-hbo*. Nijmegen / Amsterdam: ResearchNed / Hogeschool van Amsterdam / Kennisland.

⁸ *ibid.*

Als het gaat om de nadruk die in het onderwijs wordt gelegd op bepaalde vaardigheden, verwachten havisten over het algemeen grotere verschillen tussen het hbo en hun huidige onderwijs dan mbo-studenten. Alleen de nadruk op theorie verschilt volgens mbo-studenten meer met hun huidige onderwijs dan volgens havisten. Havisten denken vaker dan mbo-studenten dat de nadruk op projectmatig werken en samenwerken in het hbo lastig voor ze zou kunnen worden. De inschatting van havisten en mbo'ers sluit daarmee op het oog goed aan bij de aard van hun vooropleidingen: het havo is inderdaad meer theoretisch ingestoken dan het mbo, en in veel mbo-opleidingen werken studenten regelmatig samen en op projectmatige basis.

Zowel havisten als mbo-studenten verwachten dat het hbo een meer volwassen houding van ze vraagt dan ze in hun huidige onderwijs gewend zijn. Ook verwachten veel respondenten in beide groepen aanzienlijke verschillen met betrekking tot de omvang van de instelling, de manier van omgang met docenten en studenten, en de ondersteuning die studenten van de school krijgen als

ze problemen hebben of extra hulp nodig hebben. Op deze punten verwachten de meeste respondenten echter geen moeilijkheden.

Naast de verschillen tussen mbo-studenten en havisten vinden we enkele significante verschillen naar sekse en eerstegeneratie-status:

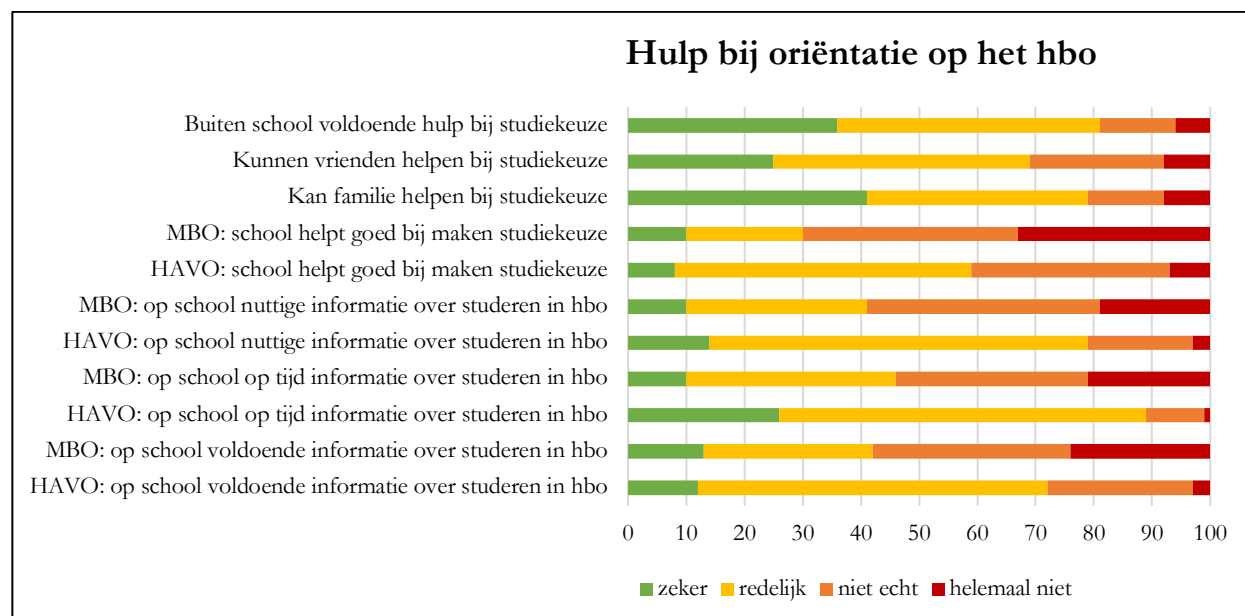
- Eerstegeneratie-studenten verwachten grotere verschillen in de moeilijkheidsgraad van de toetsen, en verwachten minder verschillen in de ondersteuning die ze van school krijgen bij problemen. Voor de eerste bevinding is vooralsnog geen voor de hand liggende verklaring beschikbaar. De tweede bevinding is opvallend. Eerstegeneratie-studenten geven achteraf vaak aan dat zij meer hulp hadden willen krijgen en daar achteraf bezien ook eerder om hadden moeten vragen, juist omdat in hun omgeving minder hulpbronnen aanwezig zijn die hen kunnen ondersteunen in hun studieloopbaan.⁹ Voorafgaand aan de overstap naar het hbo lijken deze studenten in elk geval niet te verwachten dat de geboden ondersteuning in het hbo afwijkt van wat ze in hun huidige onderwijs gewend zijn.
- Mannen verwachten minder verschillen in het aantal lessen dan vrouwen, ze verwachten meer verschillen met betrekking tot plannen en projectmatig werken, en ze denken vaker dat de noodzaak om goed te kunnen plannen in het hbo lastig voor ze kan worden. Met name deze laatste bevindingen springen in het oog. Een tekort aan zelfregulatie-vaardigheden wordt vaak als oorzaak aangedragen voor de slechtere studieresultaten van mannelijke studenten in vergelijking met vrouwelijke studenten.¹⁰ Het lijkt erop dat de mannelijke respondenten in dit onderzoek zelf ook ervaren dat dit een lastig punt voor ze kan zijn, en de verschillen tussen het hbo en hun huidige onderwijs op dit vlak dus ook meer vrezen.

⁹ Zie b.v. Horsthuis, J. (2016). *Huiswerk? Mijn ouders snappen de stof zelf ook niet*. De Groene Amsterdammer (21 april 2016).

¹⁰ Zie b.v. Belfi, B., Levels, M. & Velden, R. van den (red.) *De jongens tegen de meisjes. Een onderzoek naar verklaringen voor verschillen in studiesucces van jongens en meisjes in mbo, hbo en wo*. Maastricht: ROA.

Ervaren en gewenste ondersteuning bij de overstap naar het hbo

Aan respondenten is gevraagd welke hulp zij hebben ervaren bij het maken van hun keuze voor het hbo en voor de specifieke opleiding. Hierbij kwamen meerdere significante verschillen tussen havisten en mbo'ers aan het licht, die direct zijn weergegeven in onderstaande grafiek. Mbo-studenten zijn op alle fronten aanzienlijk minder te spreken over de hulp die de school biedt bij de oriëntatie op het hbo.

Daarnaast kwamen twee andere verschillen uit de analyses naar voren:

- Eerstegeneratie-studenten vinden vaker dat ze onvoldoende informatie over het hbo hebben ontvangen van hun school. Dit verschil kan vermoedelijk verklaard worden doordat deze studenten gemiddeld genomen vaker op de school zijn aangewezen voor het verkrijgen van informatie over opleidingsmogelijkheden in het hoger onderwijs, dan studenten van wie de ouders zelf in het hoger onderwijs hebben gestudeerd. Eerstegeneratie-studenten ondervinden er vermoedelijk dus ook meer hinder van wanneer de informatievoorziening door de school beperkt is.
- Onder de havisten werd een verschil naar profiel gevonden voor de vraag of zij van hun school voldoende informatie over studeren in het hbo hebben gekregen. Leerlingen met een profiel Economie & Maatschappij of Cultuur & Maatschappij zijn hier ontevredener over dan leerlingen met de profielen Natuur & Gezondheid en Natuur & Techniek. De vraag is of de informatievoorziening aan leerlingen met een bèta-profiel beter is, of dat er een verschil in

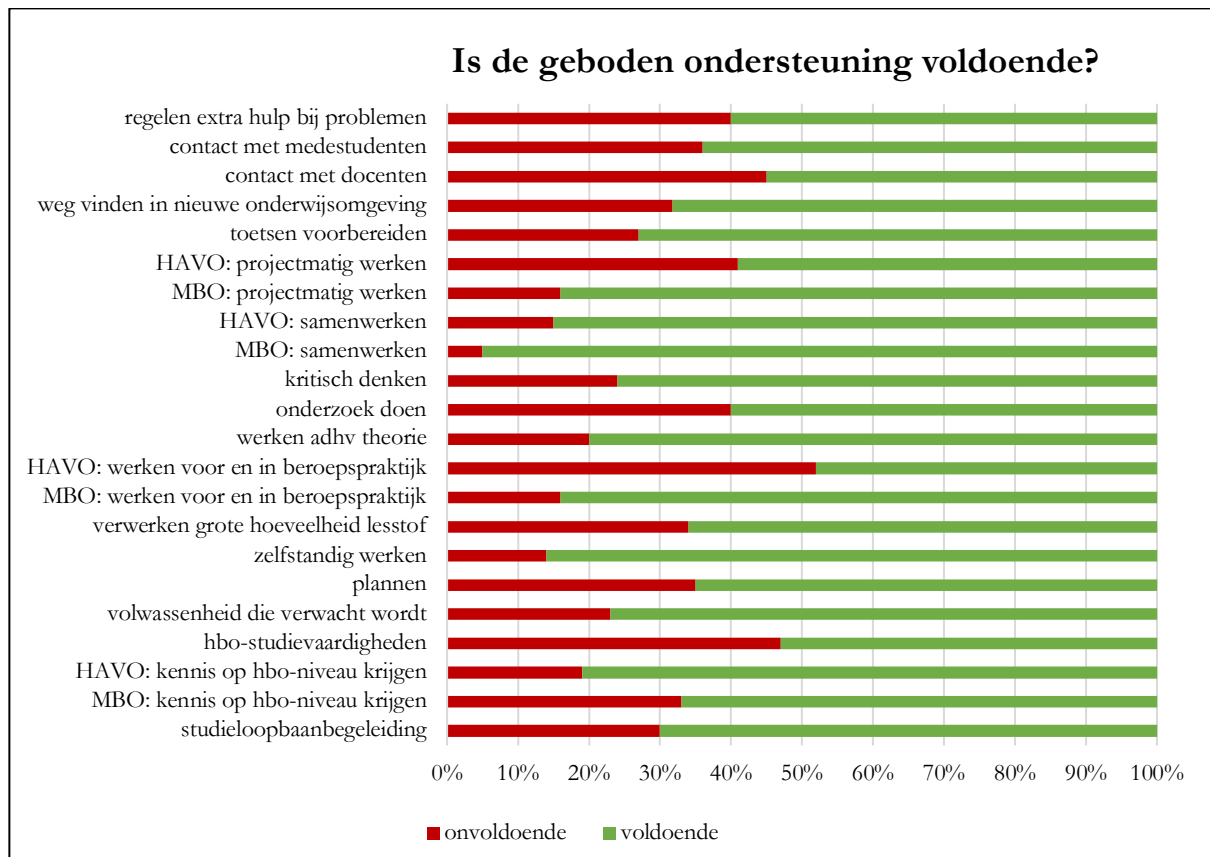
informatiebehoefte tussen leerlingen met verschillende profielen bestaat. Mogelijk speelt ook een verschil in de mate waarin het beroepsperspectief van opleidingen in verschillende sectoren is afgebakend een rol in een verschillende informatiebehoefte of in de tevredenheid over de geboden informatie tussen leerlingen met verschillende profielen.

Ondersteuning bij de voorbereiding op de overstap naar het hbo

In het vorige hoofdstuk werd beschreven welke verschillen aankomend hbo-studenten verwachten tussen het hbo en hun huidige onderwijs op een groot aantal aspecten. Voor al deze aspecten is respondenten gevraagd of zij op het moment van afname voldoende ondersteuning ervaren om deze te leren beheersen of ontwikkelen, van wie zij op dat moment ondersteuning kregen, en wie ze hierin het beste zou kunnen ondersteunen. Door deze wijze van bevraging was er ruimte voor respondenten om zelf aan te geven of zij een rol zien weggelegd voor een bepaalde partij (b.v. familie, huidige school, hbo-instelling) in de voorbereiding op de overstap naar het hbo. Het is immers goed mogelijk dat respondenten voor sommige zaken weinig tot geen ondersteuning ontvangen van een bepaalde partij, maar daaraan ook weinig tot geen behoefte hebben.

Allereerst is gevraagd of er voldoende ondersteuning voorhanden is om de genoemde zaken te aan te leren of te leren ontwikkelen. Vanwege de beperkte ruimte in de grafiek zijn enkel de bevraagde aspecten van onderwijs zelf genoemd (b.v. plannen, toetsen voorbereiden, hbo-studievaardigheden), maar het is voor de interpretatie belangrijk te benadrukken dat de items waren geformuleerd in termen van leren (b.v. leren plannen, leren hoe je toetsen moet voorbereiden, aanleren van hbo-studievaardigheden).

Omdat er meerdere significante verschillen tussen havo-studenten en mbo-studenten naar voren kwamen, zijn deze direct in de grafiek weergegeven.

Aankomend hbo-studenten lijken met name behoefte te hebben aan meer ondersteuning bij de ontwikkeling van de benodigde hbo-studievaardigheden dan op dit moment het geval is.

Havisten ervaren iets vaker dan mbo-studenten onvoldoende ondersteuning, met name als het gaat om leren werken voor en in de beroepspraktijk en leren projectmatig te werken. Mbo-studenten vinden vaker dat ze onvoldoende ondersteund worden in het op niveau krijgen van hun kennis. Deze verschillen lijken aan te sluiten bij de aard van het onderwijs dat havisten en mbo'ers respectievelijk krijgen.

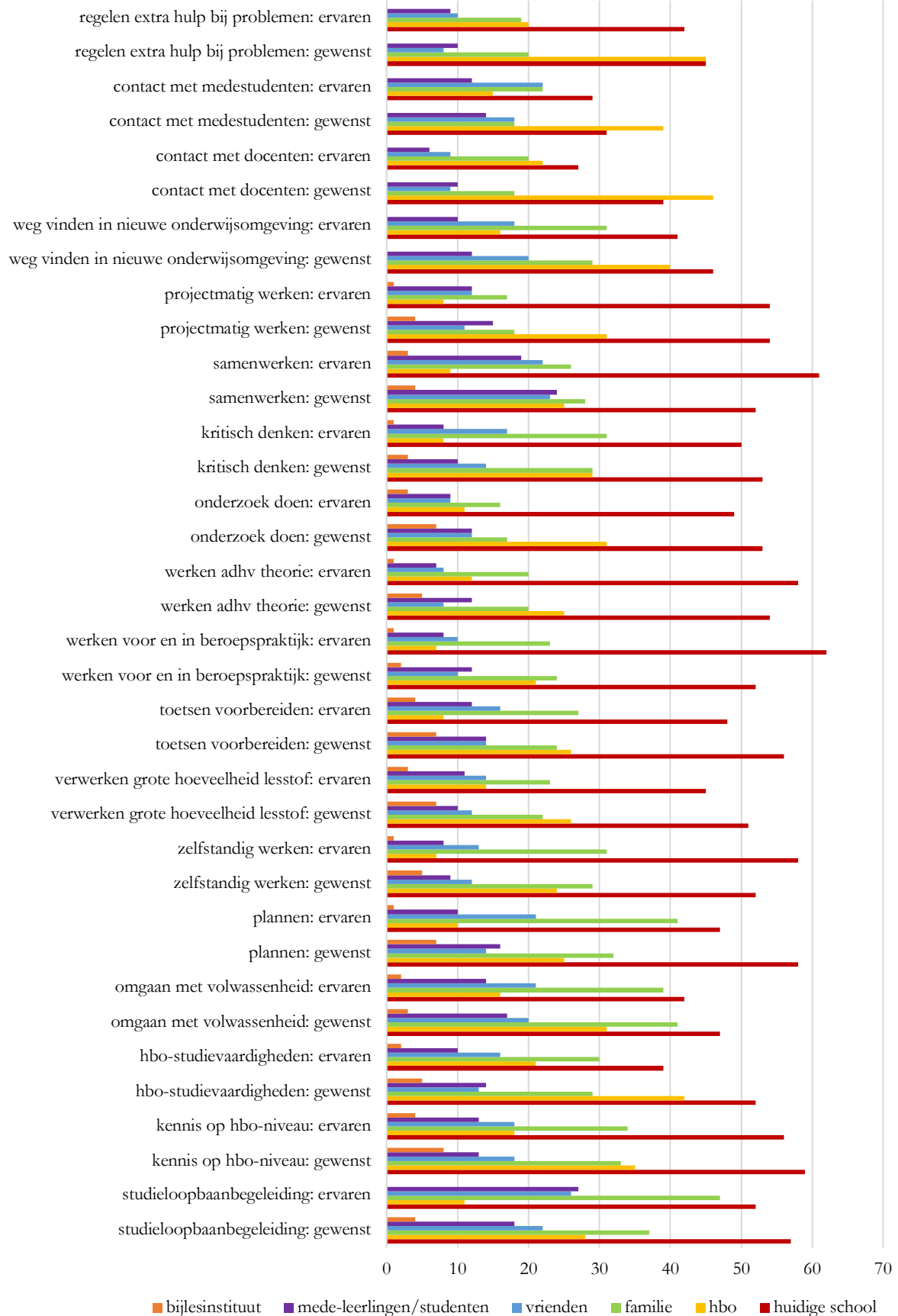
Daarnaast komen enkele verschillen aan het licht naar sekse en migratie-achtergrond:

- Mannen ervaren vaker onvoldoende ondersteuning bij het leren plannen. Deze bevinding is in lijn met de bevindingen die in het vorige hoofdstuk werden gerapporteerd, waaruit blijkt dat mannelijke studenten zich vaker zorgen maken over de benodigde vaardigheid om goed te kunnen plannen in het hbo. Zij willen hier dus ook graag meer in ondersteund worden dan nu het geval is.
- Studenten met een migratie-achtergrond ervaren vaker onvoldoende ondersteuning bij het leren voorbereiden van toetsen, leren onderzoek doen en leren projectmatig werken. Er is

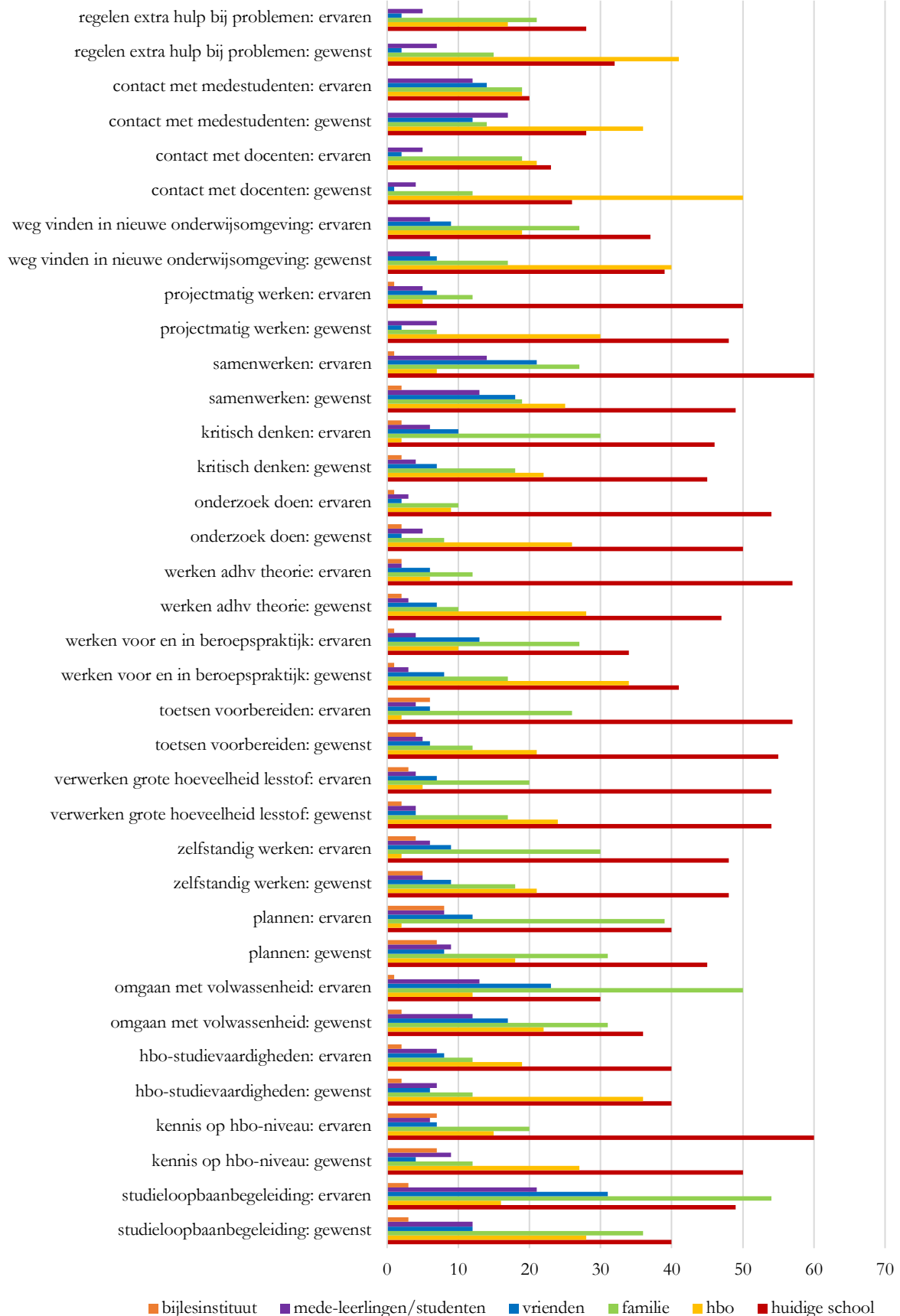
geen directe verklaring voorhanden waarom deze studenten vaker ontevreden zijn over de geboden ondersteuning op deze specifieke aspecten. In elk geval impliceren de verschillen dat studenten met een migratie-achtergrond op verschillende punten een grotere behoefte aan ondersteuning hebben dan studenten zonder een migratie-achtergrond.

Vervolgens is gevraagd naar de ervaren en gewenste ondersteuning bij de ontwikkeling van alle aspecten die hierboven de revue passeerden. Om deze analyses enigszins overzichtelijk weer te kunnen geven zijn de scores op de volgende twee pagina's weergegeven in aparte grafieken voor mbo en voor havo. Daarin is per aspect de ervaren en de gewenste ondersteuning weergegeven met betrekking tot verschillende partijen. Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen: elk staafje geeft aan door hoeveel procent van de respondenten deze partij werd genoemd.

MBO: ervaren en gewenste ondersteuning

HAVO: ervaren en gewenste ondersteuning

Voor de evaluatie van de geboden begeleiding door onderwijsinstellingen is met name relevant vast te stellen op welke aspecten de behoefte aan begeleiding door de onderwijsinstelling door respondenten groter is dan de geboden begeleiding. Voor mbo-studenten lijkt dit voor veel aspecten te gelden, met als meest opvallende uitzondering 'leren zelfstandig te werken'. De begeleiding op dit punt door de huidige school zou wel wat minder mogen dan nu het geval is, aldus de mbo-respondenten. Dit punt springt opnieuw in het oog om de reden die al eerder in dit rapport aan de orde kwam: mbo-studenten die eenmaal zijn doorgestroomd naar het hbo geven vaak aan juist problemen te ervaren op het vlak van zelfstandig werken, en geven aan dat ze hierop beter hadden willen worden voorbereid dan het geval was. Het lijkt erop dat wat als zelfstandigheid wordt gezien of ervaren in het mbo wezenlijk verschilt van de zelfstandigheid die in het hbo van studenten wordt gevraagd, en dat studenten daar pas na de overstap van mbo naar hbo achter komen.

Mbo-studenten vinden dat zij sterker op hun familie leunen als het gaat om leren plannen en studieloopbaanbegeleiding dan zij wenselijk achten. In beide gevallen mag de school wat hen betreft een grotere rol spelen. Voor het regelen van ondersteuning als studenten problemen hebben of extra hulp nodig hebben in het hbo, hopen zij meer dan nu het geval is ondersteuning te ontvangen van de hbo-instelling.

Voor havisten lijken de verschillen tussen de ervaren en de gewenste ondersteuning door hun huidige school iets kleiner te zijn. De geboden ondersteuning door hun huidige school sluit vaker aan bij hun behoefte, en overschrijdt die behoefte in een aantal gevallen zelfs. Volgens de respondenten wordt er in het havo ruim voldoende aandacht besteed aan het op peil krijgen van het kennisniveau, het werken aan de hand van theorie en studieloopbaanbegeleiding. Het leren plannen, leren samenwerken en leren werken voor en in de beroepspraktijk zou volgens de respondenten meer aandacht mogen krijgen in het havo. Ook havisten hebben behoefte aan meer ondersteuning vanuit de hbo-instelling bij het regelen van extra hulp of ondersteuning, en ook hopen zij op ruime ondersteuning bij het leren contact leggen met docenten in het hbo.

Wanneer we toetsen in hoeverre de onderwijs- en thuisachtergrond van de respondenten van invloed is op de ervaren en gewenste ondersteuning, dan vinden we duidelijke verschillen tussen mbo-studenten en havisten en tussen eerstegeneratie- en niet-eerstegeneratie-studenten. Sekse en migratie-achtergrond hebben geen invloed op de scores. Omdat het om erg veel variabelen gaat (per onderwijsaspect zijn verschillen getoetst voor de zes verschillende partijen die ondersteuning kunnen geven, en dit is gedaan voor zowel de gewenste als de ervaren ondersteuning), worden de bevindingen hieronder in termen van de belangrijkste patronen beschreven.

- Mbo-studenten zoeken én vinden significant vaker dan havisten ondersteuning in hun eigen netwerk van familie en vrienden voor een groot aantal van de bevroegde aspecten. We vinden dit patroon onder meer voor het aanleren van hbo-studievaardigheden, voor het leren plannen, voor het leren onderzoek doen, voor het leren projectmatig werken, voor het leren toetsen voorbereiden, voor het leren om je weg te vinden in het hbo (wie, wat, waar) en voor het leren verwerken van grote hoeveelheden lesstof. Ook geven mbo-studenten vaker de voorkeur aan ondersteuning door medestudenten dan havisten, onder meer voor het leren verwerken van grote hoeveelheden lesstof, voor het leren werken voor en in de beroepspraktijk, voor het samenwerken en voor het leren voorbereiden van de toetsen.
- Er zijn een paar duidelijke uitzonderingen op bovenstaand patroon. Havisten ervaren meer ondersteuning van hun familie in het leren omgaan met de volwassenheid die van studenten verwacht wordt, in het op hbo-niveau brengen van hun kennis en in studieloopbaanbegeleiding. Daarnaast krijgen havisten vaker ondersteuning van een bijlesinstituut om te leren plannen.
- Eerstegeneratie-studenten ervaren aanzienlijk minder vaak ondersteuning van hun familie dan niet-eerstegeneratie-studenten. Dit patroon vinden we onder meer terug bij het aanleren van hbo-studievaardigheden, het leren omgaan met de volwassenheid die van studenten verwacht wordt, het leren plannen, het leren zelfstandig te werken, het leren verwerken van grote hoeveelheden lesstof, het leren werken aan de hand van theorie, en het regelen van extra hulp bij problemen. Ook geven deze respondenten minder vaak aan dat hun familie ze hierin het beste zou kunnen ondersteunen. Eerstegeneratie-studenten zoeken liever ondersteuning bij vrienden of de hbo-instelling als het erom gaat hun kennis op hbo-niveau te krijgen.

De bevindingen brengen in beeld dat de mbo-studenten in dit onderzoek gewend zijn hun eigen netwerk in te schakelen voor ondersteuning van hun studieloopbaan. De havisten leunen wat meer op hun familie als het gaat om leren volwassen en zelfregulerend te werken. Dat laatste past bij het gegeven dat havisten bij hun overstap naar het hbo jonger zijn dan mbo-studenten, waardoor zij vermoedelijk nog wat sterker leunen op hun ouders. De bevindingen met betrekking tot eerstegeneratie-studenten bevestigen dat studenten van wie de ouders zelf geen hoger onderwijs hebben genoten minder terecht kunnen bij hun familie voor ondersteuning in hun studieloopbaan.

Besluit en vervolg

De bevindingen van dit onderzoek bieden input voor het evalueren en verbeteren van de voorbereiding en begeleiding die aankomend studenten wordt geboden in aanloop naar hun overstap naar het hbo. De resultaten geven zowel voor het mbo als voor het havo een aantal gerichte aanknopingspunten om hun leerlingen en studenten te kunnen ondersteunen bij het maken van de overstap naar het hbo. Zo lijkt in het mbo nog flink winst te behalen in de informatievoorziening over doorstroom naar het hbo, en in de voorbereiding op specifieke hbo-studievaardigheden. Mbo-studenten geven in dit onderzoek op verschillende punten aan dat zij meer ondersteuning zouden willen krijgen van hun school dan op dit moment het geval is. In het havo lijkt met name behoefte te bestaan aan meer voorbereiding op het praktijkgerichte werken dat beroepsonderwijs kenmerkt, en mag de nadruk op kennis en werken aan de hand van theorie juist een tandje minder van de respondenten.

Naast de specifieke bevindingen met betrekking tot het havo en het mbo, vragen ook de bevindingen met betrekking tot mannelijke studenten en eerstegeneratie-studenten om aandacht. Mannen hebben vaker twijfels over een goed verloop van hun overstap naar het hbo en hebben met name behoefte aan hulp bij het leren plannen. Eerstegeneratie-studenten geven duidelijk aan voor ondersteuning in hun studieloopbaan niet altijd goed bij hun familie terecht te kunnen en meer hulp van de hbo-instelling nodig te hebben.

Uiteraard is een belangrijke vervolgvraag voor dit onderzoek hoe de overstap uiteindelijk is verlopen voor de respondenten. Helaas is het erg lastig om leerlingen en studenten over schoolovergangen heen te volgen. Zij stappen over naar verschillende onderwijsinstellingen, hun contactgegevens veranderen en onderzoeksgegevens mogen omwille van privacy niet zomaar gekoppeld worden aan gegevens over hun voortgang na de overstap. Aan respondenten is gevraagd of ze na de zomer nogmaals per mail mochten worden benaderd om ze te bevragen over hun ervaringen na de overstap. Helaas was de respons inderdaad te laag om analyses te kunnen uitvoeren op de verzamelde data. Niettemin blijft een belangrijk streven voor onderzoek om studenten longitudinaal te kunnen volgen voorafgaand aan en na hun overstap naar het hbo.

Daarnaast voert het Lectoraat Beroepsonderwijs van de HvA verschillende onderzoeken uit die gerelateerd zijn aan dit project, waaronder onderzoek naar hbo-voorbereidingsprogramma's in het mbo (het keuzedeel 'Voorbereiding hbo') en naar de specifieke drempels die eerstegeneratie-studenten ervaren bij hun start in het hbo. Op www.hva.nl/lectoraatberoepsonderwijs zullen ook daarvan te zijner tijd de opbrengsten worden gedeeld.